

УДК 378.035:172.15]:130.2:316.7(2005-2021)

[https://doi.org/10.52058/2786-6165-2026-5\(47\)-3440-3453](https://doi.org/10.52058/2786-6165-2026-5(47)-3440-3453)

Калініна Людмила Миколаївна доктор педагогічних наук, професор, вчений секретар Інституту педагогіки НАПН України, Інститут педагогіки Національної академії педагогічних наук України, Київ, <https://orcid.org/0000-0003-0534-6089>

Загородня Алла Анатоліївна доктор педагогічних наук, професор, головний науковий співробітник відділу історії та філософії освіти, Інститут педагогіки Національної академії педагогічних наук України, Київ, <https://orcid.org/0000-0003-2418-1670>

**ІСТОРИЧНА ПАМ'ЯТЬ ТА КОМЕМОРАТИВНІ ПРАКТИКИ В
УНІВЕРСИТЕТСЬКОМУ ПРОСТОРИ ЯК ОСВІТНІЙ ІНСТРУМЕНТ
ФОРМУВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКОЇ СВІДОМОСТІ,
НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ ТА ДУХОВНОЇ КУЛЬТУРИ
СТУДЕНТСТВА (2005–2021 рр.)**

Анотація. У статті здійснено комплексний теоретико-методологічний та історико-педагогічний аналіз ролі історичної пам'яті та комеморативних практик у формуванні громадянської свідомості, національної ідентичності та духовної культури студентської молоді у закладах вищої освіти України у 2005-2021 рр. Розкрито сутність історичної пам'яті як соціокультурного феномену та визначено її місце у системі національно-патріотичного виховання. Ацентовано на комплексному аналізі історичної пам'яті та комеморативних практик як важливих освітніх інструментів формування громадянської свідомості, національної ідентичності та духовної культури студентської молоді у закладах вищої освіти України у 2005-2021 рр. Особливу увагу приділено інституційному рівню реалізації політики пам'яті, зокрема діяльності конкретних університетів та кафедр, а також порівняльному аналізу моделей її впровадження у різних типах ЗВО. Проаналізовано комеморативні практики як інструмент інституціоналізації політики пам'яті в університетському середовищі, зокрема меморіальні заходи, освітні проекти, наукові конференції, музейну діяльність та публічну історію. Визначено основні етапи трансформації політики пам'яті у досліджуваний період та їх вплив на зміст і форми виховної роботи у закладах вищої освіти. Доведено, що комеморативні практики інтегрувалися у навчальний процес через гуманітарні дисципліни, наукові дослідження, виховні заходи та публічну історію, набуваючи системного

характеру. Встановлено відмінності у реалізації цих практик у педагогічних, класичних і дослідницьких університетах. Обґрунтовано, що історична пам'ять і комеморативні практики виступають ефективним освітнім інструментом формування громадянської відповідальності, національної самосвідомості та духовних цінностей студентської молоді. У статті здійснено комплексний міждисциплінарний аналіз історичної пам'яті та комеморативних практик у закладах вищої освіти України як механізму формування громадянської свідомості, національної ідентичності та духовної культури студентської молоді у 2005-2021 рр. Розкрито концептуальні підходи сучасних memory studies, соціології культури та політичної антропології до розуміння пам'яті як соціального конструкту. Проаналізовано трансформацію освітніх програм і навчальних дисциплін у провідних ЗВО України (КНУ імені Тараса Шевченка, ЛНУ імені Івана Франка, НаУКМА, ХНУ імені В. Н. Каразіна, педагогічні університети), а також особливості інституціоналізації політики пам'яті через університетські кафедри та освітні компоненти. Визначено моделі реалізації історичної пам'яті в університетському середовищі: культурно-інституційна, освітньо-практична, міждисциплінарна та регіональна. Доведено, що комеморативні практики виступають ключовим інструментом емоційно-ціннісного закріплення історичного досвіду.

Ключові слова: історична пам'ять, комеморативні практики, національно-патріотичне виховання, духовна культура, національна ідентичність, заклади вищої освіти, студентство, кафедри.

Kalinina Lyudmila Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor, scientific secretary of the Institute of Pedagogy of the National Academy of Sciences of Ukraine, Institute of Pedagogy of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine, Kyiv, <https://orcid.org/0000-0003-0534-6089>

Zagorodnya Alla Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Chief Researcher of the Department of History and Philosophy of Education, Institute of Pedagogy of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine, Kyiv, <https://orcid.org/0000-0003-2418-1670>

HISTORICAL MEMORY AND COMMEMORATIVE PRACTICES IN THE UNIVERSITY SPACE AS AN EDUCATIONAL TOOL FOR FORMING CIVIC CONSCIOUSNESS, NATIONAL IDENTITY, AND SPIRITUAL CULTURE OF STUDENTS (2005–2021)

Abstract. The article provides a comprehensive theoretical, methodological, historical, and pedagogical analysis of the role of historical memory

and commemorative practices in the formation of civic consciousness, national identity, and spiritual culture of student youth in higher education institutions of Ukraine during the period 2005–2021. The essence of historical memory as a socio-cultural phenomenon is revealed, and its place within the system of national-patriotic education is defined. Emphasis is placed on a complex analysis of historical memory and commemorative practices as important educational tools for shaping civic consciousness, national identity, and spiritual culture among students in Ukrainian higher education institutions during 2005–2021.

Particular attention is given to the institutional level of memory policy implementation, including the activities of specific universities and departments, as well as a comparative analysis of models of its implementation in different types of higher education institutions. Commemorative practices are analyzed as instruments for the institutionalization of memory policy in the university environment, including memorial events, educational projects, academic conferences, museum activities, and public history initiatives. The main stages of transformation of memory policy during the studied period and their impact on the content and forms of educational and *воспитальна* work in higher education institutions are identified.

It is proven that commemorative practices were integrated into the educational process through humanities disciplines, academic research, educational activities, and public history, acquiring a systemic character. Differences in the implementation of these practices in pedagogical, classical, and research universities are established. It is substantiated that historical memory and commemorative practices serve as an effective educational tool for the formation of civic responsibility, national self-awareness, and spiritual values among student youth.

The article also presents a comprehensive interdisciplinary analysis of historical memory and commemorative practices in higher education institutions of Ukraine as a mechanism for forming civic consciousness, national identity, and spiritual culture of students during 2005–2021. Conceptual approaches of modern memory studies, sociology of culture, and political anthropology to understanding memory as a social construct are revealed.

The transformation of educational programs and curricula in leading Ukrainian universities (Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ivan Franko National University of Lviv, National University of Kyiv-Mohyla Academy, V. N. Karazin Kharkiv National University, and pedagogical universities) is analyzed, as well as the specifics of institutionalization of memory policy through university departments and educational components. Models of implementing historical memory in the university environment are identified: cultural-institutional, educational-practical, interdisciplinary, and regional. It is

demonstrated that commemorative practices serve as a key instrument for the emotional and value-based consolidation of historical experience.

Keywords: historical memory, commemorative practices, national-patriotic education, spiritual culture, national identity, higher education institutions, student youth, university departments.

Постановка проблеми. Актуальність дослідження зумовлена зростанням ролі історичної пам'яті у формуванні духовної культури українського суспільства в умовах соціально-політичних трансформацій початку ХХІ століття. Події Помаранчевої революції, Революції Гідності та російської агресії проти України істотно вплинули на переосмислення історичного минулого та актуалізували питання формування національної ідентичності молоді. «Навчання, ... має важливе значення для сучасної України та й світу в цілому. В наслідок війни в Україні, соціальної та економічної нестабільності, а також викликів, пов'язаних із зміною клімату та розширеною глобалізацією змінюється основа, на якій ґрунтується система освіти». Тому «заклади освіти намагаються адаптуватися до вимог суспільства та часу» [18, С. 172].

У цьому контексті заклади вищої освіти виконують не лише освітню, а й світоглядну функцію, виступаючи середовищем формування громадянської свідомості та духовних цінностей студентства. Особливого значення набувають комеморативні практики як механізм інтеграції історичної пам'яті у навчально-виховний процес.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Ключовою рекомендацією для діяльності освітнього сектору є його інноваційність. Цій проблемі присвячено велику кількість наукових статей та методичних розробок, вона включена до програмних та законодавчих документів, але не розроблено механізму стимулювання та підтримки інноваційних розробок на рівні самих вищих навчальних закладів. Як рекомендацію пропонується впроваджувати в освітню діяльність програми інноваційного розвитку, розроблені самими вищими навчальними закладами із залученням європейських спеціалістів. Таке рішення сприятиме відходу від радянських ідеалів ..., пошуку власного національного шляху розвитку, національній самоідентифікації та презентації українського досвіду на світовій арені [5, С. 155].

Теоретичну основу дослідження становлять праці вітчизняних і зарубіжних учених, зокрема М. Гальбакса, П. Нори, В. Кременя, О. Сухомлинської, Г. Касьянова та ін. [1; 2; 3; 4; 6; 8; 19; 21; 24; 27].

У сучасному науковому дискурсі дослідження історичної пам'яті виходить за межі класичних концепцій і дедалі більше інтегрується у

міждисциплінарне поле *memory studies*. Таким чином, зазначимо, що поряд із традиційними підходами значну роль відіграють новітні інтерпретації, які акцентують увагу на культурній, політичній та освітній функціях пам'яті.

Мета статті – комплексний аналіз історичної пам'яті та комеморативних практик як освітнього інструменту формування громадянської свідомості, національної ідентичності та духовної культури студентської молоді у 2005-2021 рр., аналіз конкретних практик реалізації історичної пам'яті у ЗВО України на рівні кафедр, програм і виховної роботи з подальшим порівнянням їх ефективності.

Виклад основного матеріалу. Історична пам'ять у сучасному науковому дискурсі розглядається як форма колективної свідомості, що відображає уявлення суспільства про минуле та визначає ціннісні орієнтири. Вона виступає важливим елементом духовної культури, оскільки забезпечує спадкоємність поколінь і формування національної ідентичності [8].

Комеморативні практики як форма реалізації історичної пам'яті включають систему заходів, спрямованих на збереження, переосмислення та актуалізацію історичного досвіду суспільства. Вони виступають важливим механізмом формування колективної пам'яті, національної ідентичності та громадянської свідомості молоді. У контексті діяльності закладів вищої освіти комеморативні практики набувають особливого значення, оскільки поєднують освітню, наукову, виховну та культурну функції історії [24].

До основних форм комеморації належать меморіальні заходи, наукові конференції, тематичні виставки, діяльність університетських музеїв, архівів, бібліотек, а також упровадження курсів із публічної історії, історичної пам'яті та політики пам'яті. Через такі практики університети не лише передають знання про минуле, а й формують у студентської молоді здатність до критичного осмислення історичних подій, розуміння значення національної спадщини та відповідальності за її збереження.

Особливе місце у структурі комеморативних практик посідають меморіальні заходи, присвячені вшануванню жертв Голодомору, політичних репресій, Другої світової війни, Революції Гідності та російсько-української війни. Такі заходи сприяють формуванню емоційного зв'язку між поколіннями та забезпечують інтеграцію історичного досвіду у сучасний суспільний дискурс. Вони реалізуються через тематичні лекції, круглі столи, години пам'яті, церемонії покладання квітів, акції «Запали свічку пам'яті», зустрічі з очевидцями історичних подій та ветеранами.

Важливим компонентом комеморативної діяльності є університетські музеї, які виконують функцію осередків збереження історико-культурної спадщини. Вони акумулюють архівні документи, фотографії, особисті речі,

усні свідчення та інші джерела історичної пам'яті. Університетські музеї не лише презентують історію конкретного закладу освіти, а й формують у студентів відчуття належності до академічної спільноти та національної культурної традиції. Водночас розвиток цифрових технологій сприяв поширенню віртуальних музеїв, електронних архівів та онлайн-виставок, що значно розширило популяризацію історичної пам'яті серед молоді.

Наукові конференції, семінари та публічні дискусії також є важливою складовою комеморативних практик. Саме у науковому середовищі відбувається критичне осмислення історичних подій, формування нових підходів до інтерпретації минулого та подолання історичних міфів. Університети стають простором академічного діалогу, де поєднуються офіційні наративи, наукова критика та суспільні запити щодо переосмислення історичного досвіду.

Особливого значення набув розвиток публічної історії як інструменту популяризації історичних знань. Запровадження курсів із публічної історії сприяє формуванню у студентів навичок роботи з історичними джерелами, медіаматеріалами, усною історією та цифровими ресурсами. Публічна історія орієнтована на академічне середовище та на широку аудиторію, що забезпечує інтеграцію історичної пам'яті у суспільний простір через медіа, документальні проєкти, виставки, соціальні ініціативи та культурні акції.

У період 2005-2021 рр. комеморативні практики в українських університетах суттєво активізувалися під впливом державної політики пам'яті та суспільно-політичних трансформацій. Прийняття Закону України «Про вищу освіту» (2014) та Концепції національно-патріотичного виховання (2015) сприяло інтеграції історичної пам'яті у зміст освітнього процесу [14; 15; 20; 23]. Пріоритетом національно-патріотичного виховання є формування ціннісного ставлення особистості до українського народу, Батьківщини, держави, нації; «становлення самодостатнього громадянина-патріота України, гуманіста і демократа, готового до виконання громадянських і конституційних обов'язків, до успадкування духовних і культурних надбань українського народу, досягнення високої культури взаємин, формування активної громадянської позиції, утвердження національної ідентичності громадян па основі духовно-моральних цінностей Українського народу [11, с. 87-88]. Різноманітність підходів до національно-патріотичного виховання у закладах вищої освіти в Україні зумовили «складні трансформаційні процеси, потребу в переосмисленні цілей і засобів виховання молоді» [12, С. 77].

Особливо це проявилось після Революції Гідності та початку російської агресії проти України, коли питання історичної пам'яті стало складовою національної безпеки та громадянської консолідації.

Університети почали активніше організовувати патріотично-просвітницькі заходи, виставкові проекти, наукові форуми та волонтерські ініціативи, спрямовані на осмислення сучасних історичних подій [19].

Таким чином, комеморативні практики у системі вищої освіти виступають важливим механізмом збереження історичної пам'яті та формування національної ідентичності. Вони забезпечують поєднання академічного знання, культурної спадщини та громадянського виховання, сприяючи формуванню у студентської молоді історичної свідомості, патріотизму та відповідальності за майбутнє держави.

Як зазначає Георгій Касьянов, історична пам'ять у сучасному суспільстві нерідко виступає інструментом політичної легітимації, конструювання національної ідентичності та формування офіційного державного наративу. Науковець підкреслює, що політика пам'яті є важливим елементом державотворчих процесів, а освітні інституції, зокрема університети, відіграють ключову роль у трансляції історичних смислів і формуванні суспільної свідомості [19]. Зокрема, Ярослав Грицак розглядає історичну пам'ять як динамічний процес переосмислення минулого, який безпосередньо залежить від сучасних суспільних запитів. Таким чином, можемо стверджувати, що формування національної ідентичності студентства відбувається не через статичне засвоєння історичних фактів, а через їх інтерпретацію у контексті сучасних викликів. Культура історичної пам'яті як основа національно-патріотичного виховання у ЗВО України «забезпечує безперервність культурних і духовних традицій, формує національну ідентичність та моральні орієнтири, що є невід'ємною частиною національно-патріотичного виховання. Культура історичної пам'яті виступає як знання про минуле як цілісна система цінностей, символів, ритуалів та наративів, яка впливає на поведінку та свідомість молоді» [13, С. 105-106].

Серед сучасних українських дослідників історичної пам'яті також варто виокремити Леоніда Зашкільняка, який досліджує проблеми колективної пам'яті, історичної свідомості та формування національних історичних наративів. Учений наголошує, що історична пам'ять є важливим елементом суспільної ідентичності та впливає на процеси націєтворення в Україні [17]. «Історична пам'ять сприяє формуванню історичної свідомості молоді, де основою є знання, правда, погляди, уявлення, розуміння зв'язку між минулим і сучасністю, традиціями і досвідом різних поколінь. Вона допомагає майбутнім поколінням, виділяти загальнолюдські цінності, критично відноситись до світового історичного досвіду, засвоювати його уроки, формувати власні переконання та свою громадянську позицію» [13, С. 111].

Вагомий внесок у розвиток студій пам'яті зробила також Наталія Яковенко, яка акцентує увагу на культурно-історичних механізмах формування української ідентичності та ролі історичної освіти у переосмисленні минулого. Дослідниця підкреслює значення історичної науки у подоланні радянських історичних міфів та утвердженні національної пам'яті [28].

Помітне місце серед сучасних дослідників посідає Владислав Гриневич, який аналізує політику пам'яті, історичні травми та вплив радянської спадщини на суспільну свідомість українців. У своїх працях науковець розглядає історичну пам'ять як чинник суспільної консолідації та політичної мобілізації [9].

Актуальні аспекти формування історичної пам'яті в умовах російсько-української війни досліджують Олександр Реєнт та Ігор Коляда. Науковці звертають увагу на роль усної історії, освітнього середовища та комеморативних практик у формуванні громадянської позиції молоді та національної стійкості українського суспільства [26].

Проблеми трансформації історичної пам'яті в контексті сучасних суспільно-політичних викликів аналізують також Ірина Похиленко, Наталія Кузьмінець та Олена Стадник. У своїх працях вони наголошують, що історична пам'ять стала важливим чинником консолідації українського суспільства в умовах війни та засобом формування національної ідентичності [21; 23].

Серед українських дослідників варто також виокремити Оксану Забужко, яка підкреслює значення культурної пам'яті у подоланні постколоніальних травм українського суспільства [10]. У своїх працях дослідниця акцентує увагу на необхідності переосмислення історичного минулого, відновлення національної пам'яті та подолання наслідків радянської культурної політики [10]. Таким чином, можемо стверджувати, що історична пам'ять у сучасній Україні виконує не лише пізнавальну, але й терапевтичну функцію, сприяючи відновленню історичної справедливості та національної самоідентифікації.

Водночас Володимир В'ятрович акцентує увагу на ролі інституцій у формуванні політики пам'яті, зокрема через діяльність Українського інституту національної пам'яті [7]. Науковець наголошує, що державна політика пам'яті реалізується через освітні програми, меморіальні заходи, музейну діяльність та оновлення історичного нарративу [7]. Таким чином, можемо зазначити, що державна політика безпосередньо впливає на зміст освітніх програм і формування історичної свідомості студентської молоді.

У зарубіжному дискурсі важливе місце посідають також ідеї Джеффри Александер щодо «культурної травми» [2]. Учений вважав, що суспільства здатні колективно переживати травматичні події, які стають складовою

їхньої колективної ідентичності [2]. Таким чином, можемо стверджувати, що такі історичні події, як Голодомор, політичні репресії чи російсько-українська війна, стають елементами національної пам'яті через їх осмислення у навчальному процесі, наукових дослідженнях та комеморативних практиках.

Сьогодні соціальні ідеї щодо національної ідентичності в українській філософії освіти все більше стає актуальним, «кількість дослідників визнає, що усвідомлення національної ідентичності, культурної самобутності, національної спадщини, історичних коренів та творчого потенціалу суспільства разом з іншими важливими чинниками є однією з рушійних сил розвитку нації та держави» [17, С. 849].

Висновки. Проведене дослідження дозволяє констатувати, що історична пам'ять у період 2005-2021 рр. зазнала суттєвої концептуальної та інституційної трансформації, еволюціонувавши від переважно культурно-репрезентативного феномену до стратегічного ресурсу державотворення, формування національної ідентичності та розвитку громадянської свідомості студентської молоді. У сучасному науковому дискурсі вона набуває рис соціокультурного конструкту, що функціонує в межах освітніх, політичних та комунікативних практик і активно інтегрується в систему вищої освіти.

Встановлено, що комеморативні практики у закладах вищої освіти України виступають одним із ключових механізмів інституціоналізації політики пам'яті. Вони забезпечують системне включення історичного досвіду в освітньо-виховний процес через меморіальні заходи, академічні конференції, науково-дослідні проєкти, музейні та архівні ініціативи, а також розвиток публічної історії. У цьому контексті комеморація виконує не лише репрезентативну, але й педагогічну функцію, сприяючи формуванню емоційно-ціннісного ставлення до історичних подій та закріпленню колективних уявлень про минуле.

Доведено, що університетський простір є одним із провідних соціальних інститутів трансляції історичної пам'яті, у межах якого відбувається синтез академічного знання, культурних практик та ціннісних орієнтацій. Саме у вищій школі формуються умови для поєднання науково-критичного осмислення історії з виховними та громадянськими функціями освіти, що сприяє становленню духовної культури студентської молоді як багатовимірного феномена, який охоплює інтелектуальний, моральний і громадянський компоненти.

Узагальнення результатів дослідження дозволяє визначити, що історична пам'ять і комеморативні практики функціонують як взаємопов'язані елементи єдиного освітньо-культурного простору, який

забезпечує відтворення та трансформацію національної ідентичності. Водночас виявлено диференціацію моделей їх реалізації в різних типах закладів вищої освіти, що зумовлено інституційною специфікою, науковими традиціями та освітніми пріоритетами університетів.

Перспективи подальших досліджень пов'язані з аналізом цифровізації комеморативних практик, зокрема розвитком віртуальних музеїв, онлайн-архівів, цифрових освітніх платформ та медіакомеморації. Окремого наукового осмислення потребує вплив цифрового середовища на трансформацію історичної пам'яті студентської молоді, а також зміна форм її засвоєння у сучасному інформаційному суспільстві.

Література:

1. Assmann A. Cultural Memory and Western Civilization: Functions, Media, Archives. Cambridge : Cambridge University Press, 2011. 411 p.
2. Alexander J. Cultural Trauma and Collective Identity. Berkeley : University of California Press, 2004. 336 p.
3. Anderson B. Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism. London : Verso, 2006. 240 p.
4. Bourdieu P. Distinction: A Social Critique of the Judgement of Taste. Cambridge : Harvard University Press, 1984. 640 p.
5. Makarov, Z., Ovsiankina, L., Tokuiyeva, N., Shevchenko, S., Zagorodnya, A., & Tadeush, O. (2023). The Management of Innovation Processes in Higher Education Institutions of Ukraine on the Way to the Formation and Development of the European Knowledge Market. *Revista Romaneasca Pentru Educatie Multidimensionala*. 15, 4, 132-158 <https://doi.org/10.18662/rrem/15.4/785>
<https://lumenpublishing.com/journals/index.php/rrem/article/view/6360>
<https://lumenpublishing.com/journals/index.php/rrem/article/view/6360/4564>
6. Ассман Я. Культурна пам'ять : письмо, пам'ять про минуле і політична ідентичність у високих культурах давнини / пер. з нім. Київ : Ніка-Центр, 2012. 440 с.
7. В'ятрович В. За лаштунками «Волині-43»: невідома польсько-українська війна. Харків : Клуб сімейного дозвілля, 2016. 304 с.
8. Гальбваск М. Колективна пам'ять. Київ: Ніка-Центр, 2007.
9. Гриневич В. А. Неприборкане різноголосся пам'яті: Друга світова війна і суспільна свідомість в Україні. Київ : Інститут історії України НАН України, 2011. 352с.
10. Забужко О. Notre Dame d'Ukraine: Українка в конфлікті міфологій. Київ : Комора, 2014. 640 с.
11. Загородня А.А. Національно-патріотичне виховання в частині професійної підготовки майбутніх учителів. Науково-педагогічні студії: науковий журнал. 2025. № 9. С. 80-94. <https://doi.org/10.32405/2663-5739-2025-9-80-94> URL: <https://dnpb.gov.ua/ojs/npstudies/issue/view/2663-5739-2025-9> <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/746006/>
12. Загородня А.А. Різноманітність підходів до національно-патріотичного виховання у закладах вищої освіти в Україні (1991–2009). *Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського*. № 2 (151). 2025. С. 76 - 83 <https://doi.org/10.24195/2617-6688-2025-2-11> <https://nv.pdpu>

.edu.ua/Magazin URL: <https://nv.pdpu.edu.ua/> <https://drive.google.com/file/d/1s9KLEL48I0t6Llf4EuOSuLXzJ6u52q0-/view> <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/746254/>

13. Загородня А.А., Захарін С.В. Феномен та культура історичної пам'яті як основа національно-патріотичного виховання у закладах вищої освіти України (1991–2009 рр.): теоретико-методологічні засади. «Суспільство та національні інтереси»: журнал. Видавнича група «Наукові перспективи». № 10(18). 2025. С. 103-114. URL: <http://perspectives.pp.ua/index.php/sni/issue/archive> <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/746770/>

14. Закон України «Про вищу освіту» від 01.07.2014 № 1556-VII.

15. Закон України «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного тоталітарних режимів» від 09.04.2015 р.

16. Зашкільняк Л. Історична пам'ять та історіографія як дослідницьке поле для інтелектуальної історії // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. 2015. Вип. 25. С. 855–862.

17. Калініна Л.М., Загородня А.А. Соціально-антропологічні ідеї щодо національної ідентичності в українській філософії освіти 1917-1991 рр. Актуальні питання у сучасній науці (Серія «Педагогіка»): журнал. Видавнича група «Наукові перспективи», 2023. Вип. № 8(14). С. 843-851. (Категорія Б). [https://doi.org/10.52058/2786-6300-2023-8\(14\)-843-851](https://doi.org/10.52058/2786-6300-2023-8(14)-843-851) URL: <http://perspectives.pp.ua/index.php/sn/issue/archive>

18. Калініна Л., Лісова Н., Загородня А., Біницька О. *Концептуальна модель сучасного багатовекторного людиноцентристського розвитку закладу освіти як складно організованої системи. Transformational processes of the social and humanitarian sphere of modern Ukraine in the conditions of war. Challenges, problems and prospects.* Amantius Akimjak (ed.) Iurii Shcherbiak (ed.). Catholic University in Ružomberok, Faculty of Theology - Theological Institute in Spišské Podhradie - Priestly seminary of Bishop Ján Vojtaššák, Spišská Kapitula, Spišské Podhradie. Ružomberok VERBUM – vydavateľstvo KU. 2023. С. 171-202. (321 с.). URL: <http://naukskf.wunu.edu.ua/index.php/npsgf/article/view/271> <http://naukskf.wunu.edu.ua/index.php/npsgf/issue/view/5/7>

19. Касьянов Г. Пастка націоналізму: історія, пам'ять, політика. Київ: Лаурис, 2018.

20. Концепція національно-патріотичного виховання дітей та молоді (2015).

21. Кремень В. Г. Освіта і наука в Україні: шляхи модернізації. Київ, 2005.

22. Кузьмінець Н., Стадник О., Букіна Т. Вплив історичної пам'яті українців на події сьогодення // Українські історичні студії. 2023. № 14 (56). С. 180–188.

23. Міністерство освіти і науки України. Національно-патріотичне виховання. URL: <https://mon.gov.ua>

24. Нора П. Теперішнє, нація, пам'ять. Київ: Кліо, 2014.

25. Похиленко І. Тенденції актуалізації історичної пам'яті в контексті сучасної російсько-української війни. Чернівці : Десна, 2023.

26. Реєнт О., Коляда І., Камбалова Я. Роль усної історії у формуванні історичної пам'яті при вивченні російсько-української війни у здобувачів освіти покоління «зумерів» // Міждисциплінарні дослідження складних систем. 2025. № 26. С. 201–214.

27. Сухомлинська О. В. Історія педагогіки як наука. Київ, 2003.

28. Яковенко Н. Нарис історії України з найдавніших часів до кінця XVIII століття. Київ : Критика, 2006. 584 с.

References:

1. Assmann, A. (2011). *Cultural Memory and Western Civilization: Functions, Media, Archives*. Cambridge : Cambridge University Press. 411. [in English].
2. Alexander, J. (2004). *Cultural Trauma and Collective Identity*. Berkeley : University of California Press. 336. [in English].
3. Anderson, B. (2006). *Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*. London : Verso. 240. [in English].
4. Bourdieu, P. (1984). *Distinction: A Social Critique of the Judgement of Taste*. Cambridge : Harvard University Press. 640. [in English].
5. Makarov, Z., Ovsiankina, L., Tokueva, N., Shevchenko, S., Zagorodnya, A., & Tadeush, O. (2023). The Management of Innovation Processes in Higher Education Institutions of Ukraine on the Way to the Formation and Development of the European Knowledge Market. *Revista Romaneasca Pentru Educatie Multidimensionala*. 15, 4, 132-158 <https://doi.org/10.18662/rrem/15.4/785> Retrieved from <https://lumenpublishing.com/journals/index.php/rrem/article/view/6360> <https://lumenpublishing.com/journals/index.php/rrem/article/view/6360/4564> [in English].
6. Assman, Ya. (2012). *Kulturna pamiat : pysmo, pamiat pro mynule i politychna identychnist u vysokykh kulturakh davnyny / per. z nim. [Cultural memory: writing, memory of the past and political identity in the high cultures of antiquity / trans. from German.]*. Kyiv. 440. [in Ukrainian].
7. Viatrovych, V. (2016). *Za lashtunkamy «Volyni-43»: nevidoma polsko-ukrainska viina [Behind the scenes of "Volyn-43": the unknown Polish-Ukrainian war]*. Kharkiv. 304. [in Ukrainian].
8. Halbvaks, M. (2007). *Kolektyvna pamiat [Collective memory]*. Kyiv. [in Ukrainian].
9. Hrynevych, V. A. (2011). *Nepryborkane riznoholossia pamiaty: Druha svitova viina i suspilna svidomist v Ukraini [The Untamed Discord of Memory: World War II and Public Consciousness in Ukraine]*. 352. [in Ukrainian].
10. Zabuzhko, O. *Notre Dame d'Ukraine: Ukrainka v konflikti mifolohii [Notre Dame d'Ukraine: A Ukrainian woman in a conflict of mythologies.]*. Kyiv. 2014. 640. [in Ukrainian].
11. Zahorodnia, A. A. (2025). *Natsionalno-patriotychnne vykhovannia v chastyni profesiinoi pidhotovky maibutnikh uchytyeliv [National-patriotic education in the professional training of future teachers]*. *Naukovo-pedahohichni studii: naukovyi zhurnal - Scientific and pedagogical studies: scientific journal*. 9. 80-94. <https://doi.org/10.32405/2663-5739-2025-9-80-94> Retrieved from: <https://dnpb.gov.ua/ojs/npstudies/issue/view/2663-5739-2025-9> <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/746006/> [in Ukrainian].
12. Zahorodnia, A. A. *Riznomanitnist pidkhodiv do natsionalno-patriotychnoho vykhovannia u zakladakh vyshchoi osvity v Ukraini (1991–2009) [Diversity of approaches to national-patriotic education in higher education institutions in Ukraine (1991–2009)]*. *Naukovyi visnyk Pivdenoukrainskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni K. D. Ushynskoho - Scientific Bulletin of the South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky*. 2 (151). (2025). 76-83 <https://doi.org/10.24195/2617-6688-2025-2-11> Retrieved from: <https://nv.pdpu.edu.ua/Magazin> <https://nv.pdpu.edu.ua/> <https://drive.google.com/file/d/1s9KLEL48I0t6Llf4EuOSuLXzJ6u52q0-/view> <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/746254/> [in Ukrainian].
13. Zahorodnia, A. A., Zakharin, S.V. *Fenomen ta kultura istorychnoi pamiaty yak osnova natsionalno-patriotychnoho vykhovannia u zakladakh vyshchoi osvity Ukrainy (1991–2009 rr.): teoretyko-metodolohichni zasady [The phenomenon and culture of historical memory*

as the basis of national-patriotic education in higher education institutions of Ukraine (1991–2009): theoretical and methodological principles]. «*Suspilstvo ta natsionalni interesy*»: zhurnal - "Society and National Interests": journal. 10(18). 2025. 103-114. Retrieved from: <http://perspectives.pp.ua/index.php/sni/issue/archive> <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/746770/> [in Ukrainian].

14. Zakon Ukrainy «Pro vyshchu osvitu» vid 01.07.2014. 1556-VII [Law of Ukraine "On Higher Education" dated 01.07.2014. 1556-VII]. [in Ukrainian].

15. Zakon Ukrainy «Pro zasudzhennia komunistychnoho ta natsional-sotsialistychnoho totalitarnykh rezhymiv» vid 09.04.2015 [Law of Ukraine "On the Condemnation of Communist and National Socialist Totalitarian Regimes" dated 09.04.2015]. [in Ukrainian].

16. Zashkilniak, L. (2015). Istorychna pamiat ta istoriohrafiiia yak doslidnytske pole dlia intelektualnoi istorii [Historical memory and historiography as a research field for intellectual history] / *Ukraina: kulturna spadshchyna, natsionalna svidomist, derzhavnist - Ukraine: cultural heritage, national consciousness, statehood*. 25. 855–862. [in Ukrainian].

17. Kalinina, L.M., Zahorodnia, A. A. (2023). Sotsialno-antropolohichni idei shchodo natsionalnoi identychnosti v ukraïnskii filosofii osvity 1917-1991 rr. [Socio-anthropological ideas about national identity in Ukrainian philosophy of education 1917-1991]. *Aktualni pytannia u suchasniï nauksy (Seriiï «Pedahohika»)*: zhurnal - Current issues in modern science (Series "Pedagogy"): journal. 8(14). 843-851. [https://doi.org/10.52058/2786-6300-2023-8\(14\)-843-851](https://doi.org/10.52058/2786-6300-2023-8(14)-843-851) Retrieved from: <http://perspectives.pp.ua/index.php/sn/issue/archive> [in Ukrainian].

18. Kalinina, L., Lisova N., Zahorodnia, A. A. Binytska O. Kontseptualna model suchasnoho bahatovektornoho liudynotsentrystskoho rozvytku zakladu osvity yak skladno orhanizovanoi systemy [A conceptual model of modern multi-vector human-centered development of an educational institution as a complexly organized system]. *Transformational processes of the social and humanitarian sphere of modern Ukraine in the conditions of war. Challenges, problems and prospects*. Amantius Akimjak (ed.)Iurii Shcherbiak (ed.). Catholic University in Ružomberok, Faculty of Theology - Theological Institute in Spišské Podhradie - Priestly seminary of Bishop Ján Vojtaššák, Spišská Kapitula, Spišské Podhradie. Ružomberok VERBUM – vydavateľstvo KU. 2023. 171-202. 321. Retrieved from: <http://nauksgf.wunu.edu.ua/index.php/npsgf/article/view/271> <http://nauksgf.wunu.edu.ua/index.php/npsgf/issue/view/5/7> [in Ukrainian].

19. Kasianov, H. (2018). Pastka natsionalizmu: istoriia, pamiat, polityka [The Trap of Nationalism: History, Memory, Politics]. Kyiv. [in Ukrainian].

20. Kontsepsiia natsionalno-patriotychnoho vykhovannia ditei ta molodi [The concept of national-patriotic education of children and youth]. (2015). [in Ukrainian].

21. Kremen, V. H. (2005). Osvita i nauka v Ukraini: shliakhy modernizatsii [Education and science in Ukraine: ways of modernization]. Kyiv. [in Ukrainian].

22. Kuzminets, N., Stadnyk, O., Bukina, T. (2023). Vplyv istorychnoi pamiaty ukraïntsv na podii sohodennia [The influence of the historical memory of Ukrainians on today's events]. 14 (56). 180–188. [in Ukrainian].

23. Ministerstvo osvity i nauky Ukrainy. Natsionalno-patriotychno vykhovannia [Ministry of Education and Science of Ukraine. National and Patriotic Education]. Retrieved from: <https://mon.gov.ua> [in Ukrainian].

24. Nora, P. (2014). Teperishnie, natsiia, pamiat [The present, the nation, memory.]. Kyiv. [in Ukrainian].

25. Pokhylenko, I. (2023). Tendentsii aktualizatsii istorychnoi pamiaty v konteksti suchasnoi rosiisko-ukrainskoi viiny [Trends in the actualization of historical memory in the context of the modern Russian-Ukrainian war.]. Chernihiv. [in Ukrainian].

26. Reient, O., Koliada, I., Kambalova, Ya. (2025). Rol usnoi istorii u formuvanni istorychnoi pamiaty pry vyvchenni rosiisko-ukrainskoi viiny u zdobuvachiv osvity pokolinnia «zumeriv» [The role of oral history in the formation of historical memory when studying the Russian-Ukrainian war among students of the “zoomer” generation]. / *Mizhdystsyplinarni doslidzhennia skladnykh system - Interdisciplinary studies of complex systems*. 26. 201–214. [in Ukrainian].

27. Sukhomlynska, O. V. (2003). Istoriia pedahohiky yak nauka [History of pedagogy as a science]. Kyiv. [in Ukrainian].

28. Yakovenko, N. (2006). Narys istorii Ukrainy z naidavnishykh chasiv do kintsia XVIII stolittia [An outline of the history of Ukraine from ancient times to the end of the 18th century.]. Kyiv. 584. [in Ukrainian].

Дата першого надходження статті до видання: 13.05.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 27.05.2026